

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.32>

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Вапнярчук А.В.,

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000 0002 4363 077X
e-mail: vapnarcuka@gmail.com*

Вапнярчук А.В. Процесуально-правові гарантії забезпечення виконання судових рішень у кримінальних справах.

У статті досліджуються сутність кримінальних процесуальних гарантій загалом, під якими розуміються визначенні процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу, що дають можливість захистити як приватні інтереси учасників кримінального провадження, так і публічні інтереси суспільства та держави, зокрема щодо ефективного здійснення правосуддя. Виходячи із запропонованого вище розуміння сутності кримінальних процесуальних гарантій, запропоновано авторське розуміння гарантій забезпечення виконання судового рішення як регламентованих кримінальним процесуальним законом засобів забезпечення виконання судового рішення, які дають можливість захистити як права та інтереси суб'єктів кримінального провадження, яких воно стосується, так і публічні інтереси суспільства та держави щодо невідворотності, своєчасності та ефективності його реалізації.

На підставі аналізу відповідних нормативних положень Конституції та КПК України, які регламентують: а) загальні засади здійснення кримінального провадження; б) порядок (кримінальну процесуальну форму) виконання судових рішень; в) правовий статус (сукупність прав та обов'язків) суб'єктів кримінального провадження, які беруть участь у виконанні судових рішень; г) механізм реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження (сукупність належних їм засобів впливу (певні дозволи й заборони) на дії, що здійснюються в межах процесуальної форми); ґ) відповідальність за недотримання процедури та порушення прав та свобод особи під час кримінального провадження, виокремлено процесуальні гарантії забезпечення належного виконання судових рішень у кримінальному провадженні. Ними, зокрема, визначено: 1) обов'язковість виконання судового рішення, яке набрало законної сили; 2) публічний порядок оприлюднення ухваленого судового рішення; 3) вручення копії судового рішення учаснику кримінального провадження та іншим особам, яких воно стосується; 4) виправлення описок і очевидних арифметичних помилок в судовому рішенні; 5) роз'яснення судового рішення; 6) юридична відповідальність за невиконання судового рішення. У публікації докладна увага приділена характеристиці окремих з них, а саме: врученню копії судового рішення, його роз'ясненню та юридичній відповідальності за невиконання.

Ключові слова: кримінальне провадження, виконання судових рішень, процесуально-правові гарантії, гарантії забезпечення виконання судових рішень у кримінальних справах, вручення копії судового рішення, роз'яснення судового рішення, юридична відповідальність за невиконання судового рішення.

Vapniarchuk A.V. Procedural and legal guarantees for ensuring the execution of court decisions in criminal cases.

The article examines the essence of criminal procedural guarantees in general, which are understood as means of ensuring the effective functioning of the criminal process defined by procedural law, which make it possible to protect both the private interests of participants in criminal proceedings and the public interests of society and the state, in particular regarding the effective administration of justice. Based on the above-mentioned understanding of the essence of criminal procedural guarantees, the author's

understanding of guarantees of ensuring the execution of a court decision is proposed as means of ensuring the execution of a court decision regulated by criminal procedural law, which make it possible to protect both the rights and interests of the subjects of criminal proceedings to whom it applies, and the public interests of society and the state regarding the inevitability, timeliness and effectiveness of its implementation.

Based on the analysis of the relevant regulatory provisions of the Constitution and the Code of Criminal Procedure of Ukraine, which regulate: a) general principles of criminal proceedings; b) the procedure (criminal procedural form) for the execution of court decisions; c) the legal status (set of rights and obligations) of subjects of criminal proceedings who participate in the execution of court decisions; d) the mechanism for the implementation of the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings (set of means of influence (certain permissions and prohibitions) on actions carried out within the procedural form); e) liability for failure to comply with the procedure and violation of the rights and freedoms of a person during criminal proceedings, procedural guarantees for ensuring the proper execution of court decisions in criminal proceedings have been identified. They, in particular, determine: 1) the obligation to execute a court decision that has entered into legal force; 2) the public procedure for publishing the adopted court decision; 3) delivery of a copy of the court decision to a participant in criminal proceedings and other persons to whom it applies; 4) correction of typos and obvious arithmetic errors in the court decision; 5) clarification of the court decision; 6) legal liability for failure to comply with the court decision. The publication pays detailed attention to the characteristics of some of them, namely: delivery of a copy of the court decision, its clarification, and legal liability for failure to comply.

Key words: criminal proceedings, execution of court decisions, procedural and legal guarantees, guarantees for ensuring the execution of court decisions in criminal cases, delivery of a copy of a court decision, explanation of a court decision, legal liability for non-execution of a court decision.

Постановка проблеми. В кримінальному провадженні обов'язок виконання судових рішень покладається на суд, який ухвалив судові рішення (в частині звернення його до виконання), або той же чи інший визначений законом суд (в частині вирішення питань, які виникають під час його виконання). У зв'язку з цим учасники кримінального провадження, заінтересовані у виконанні судового рішення, мають право вимагати від певного суду реалізації його обов'язку щодо здійснення своєчасної та ефективної судової діяльності, спрямованої на виконання судового рішення. Забезпечення такого виконання є можливим лише в порядку передбаченому чинним КПК України з дотриманням системи процесуально-правових гарантій.

Мета статті полягає у дослідженні сутності й системи процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень у кримінальних справах та висловленні авторської позиції щодо цього питання, а також характеристика окремих визначених гарантій.

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняній науковій літературі в галузі кримінального процесу дослідження сутності й системи процесуально-правових гарантій проводили Михайлюк О.А. [1], Коваленко Є.Г. [2], Удалова Л.Д. [3], Лобойко Л.М. [4], Тертишник В.М. [5], Трофименко В.М. [6], Зуєв В.В. [7], Цилюрик І.І. [8] та інші науковці. В той же час, осмислення та характеристика процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень у кримінальних справах не знайшла належної уваги в українській кримінальній процесуальній доктрині.

Виклад основного матеріалу.

Щодо розуміння сутності процесуально-правових гарантій. У вітчизняній науковій літературі в галузі кримінального процесу дослідженню процесуально-правових гарантій присвячено чимало наукових праць (див., зокрема: [1, с. 70; 2, с. 19; 3, с. 23; 4, с. 18; 5, с. 143; 6, с. 175; 7, с. 7-36; 8, с. 511-515]). Не вдаючись до цитування та аналізу різних думок щодо розуміння цього поняття та не ставлячи собі за завдання їх класифікувати на певні групи чи підходи (це досить вдало було зроблено в монографії В. В. Зуєва [7, с. 7-36]) хочемо підтримати позицію тих вчених, які вважають, що гарантіями кримінального провадження є визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу [4, с. 18].

Таке розуміння на перший погляд може здатись занадто загальним та невизначеним. Проте, вважаємо, що «забезпеченість ефективності функціонування» залежить як від спрямованості та виконання загальних завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК, так і від спря-

мованості та досягнення його мети. Зважаючи на відсутність законодавчого визначення мети кримінального провадження, думається, що можна погодитись з досить усталеною та домінуючою у вітчизняній науковій літературі позицією про те, що нею слід вважати захист як приватних інтересів окремих фізичних чи юридичних осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві (як постраждалих від кримінальних правопорушень, так і тих, хто притягується до кримінальної відповідальності), так і публічних інтересів суспільства (його матеріальних і моральних цінностей) та держави (її конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності).

Разом із тим, у сучасній науці кримінального процесу дискусійним є питання щодо того, які елементи мають бути включені до системи гарантій кримінального провадження. Знову, не здійснюючи критичного аналізу цього питання, оскільки воно дещо виходить за рамки нашого дослідження, і якому вже приділена достатня увага вітчизняній доктрині кримінального процесу (див., зокрема роботу В.В. Зуєва [7, с. 7–36]), а також зважаючи на висловлені вище погляди щодо мети кримінального процесу, погоджуємось із думкою, що до їх системи входять як гарантії, що забезпечують приватні інтереси учасників кримінального провадження, так і гарантії, які забезпечують публічні інтереси, зокрема в частині ефективного здійснення правосуддя. Поділ гарантій на такі групи є досить умовним, адже інколи певна гарантія може забезпечувати як суб'єктивні права певного учасника кримінального процесу, так й інтереси правосуддя загалом.

Таким чином, підсумовуючи розгляд питання про розуміння сутності кримінальних процесуальних гарантій, вважаємо, що під ними потрібно розуміти визначенні процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу, які дають можливість захистити як приватні інтереси учасників кримінального провадження, так і публічні інтереси суспільства та держави, зокрема щодо ефективного здійснення правосуддя.

Щодо системи процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в кримінальних провадженнях.

Виходячи із запропонованого вище розуміння сутності кримінальних процесуальних гарантій загалом, можна визначити гарантії забезпечення виконання судового рішення як регламентовані кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення виконання судового рішення, які дають можливість захистити як права та інтереси суб'єктів кримінального провадження, яких воно стосується, так і публічні інтереси суспільства та держави щодо невідворотності, своєчасності та ефективності його реалізації.

Для визначення системи процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в кримінальних провадженнях доцільно звернути увагу на приписи Конституції України та КПК України, які регламентують: а) загальні засади здійснення кримінального провадження; б) порядок (кримінальну процесуальну форму) виконання судових рішень; в) правовий статус (сукупність прав та обов'язків) суб'єктів кримінального провадження, які беруть участь у виконанні судових рішень; г) механізм реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження (сукупність належних їм засобів впливу (певні дозволи й заборони) на дії, що здійснюються в межах процесуальної форми); ґ) відповідальність за недотримання процедури та порушення прав та свобод особи під час кримінального провадження.

На підставі аналізу відповідних нормативних положень, можна запропонувати виокремлення таких процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судових рішень у кримінальному провадженні: 1) обов'язковість виконання судового рішення, яке набрало законної сили; 2) публічний порядок оприлюднення ухваленого судового рішення; 3) вручення копії судового рішення учаснику кримінального провадження та іншим особам, яких воно стосується; 4) виправлення описок і очевидних арифметичних помилок в судовому рішенні; 5) роз'яснення судового рішення; 6) юридична відповідальність за невиконання судового рішення.

Характеристика окремих процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в кримінальних провадженнях.

Деяким визначенням вище процесуально-правовим гарантіям забезпечення виконання судових рішень у кримінальних провадженнях вже була приділена авторська увага (див., зокрема: [9; 10; 11]). Тому в цій публікації зупинимось на характеристиці раніше залишених поза увагою.

1. Вручення копії судового рішення учаснику кримінального провадження та іншим особам, яких воно стосується.

Порядок отримання учасниками кримінального провадження копій судових рішень регламентується Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та КПК України. Так, відповідно до ч. 1

ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Письмовою інформацією щодо результатів розгляду справи, що надається особі, є зокрема копія судового рішення. Таку копію, засвідчену печаткою суду, мають право отримати особи, які брали участь у справі.

Відповідно до ч. 7 ст. 376 КПК учасники судового провадження мають право отримати в суді копію вироку чи ухвали (постанови) суду. Копія вироку негайно після його проголошення вручається обвинуваченому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та прокурору. Копія судового рішення не пізніше наступного дня після ухвалення надсилається учаснику судового провадження, який не був присутнім в судовому засіданні (ч. 8 ст. 376 КПК). Крім того, згідно з наказом Державної судової адміністрації України, від 31 травня 2013 року № 72 «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу», копію рішення можна отримати скориставшись послугою «Електронний суд».

Що стосується осіб, які не беруть (не брали) участі у справі, але також мають право на доступ до судового рішення, то відповідно до ст. 9 Закону України «Про доступ до судових рішень», такі особи можуть ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі лише у разі, якщо воно безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Вони можуть звернутися до апарату відповідного суду з письмовою заявою про: 1) надання можливості ознайомитися із судовим рішенням у приміщенні суду; 2) надання можливості виготовити копії судового рішення за допомогою власних технічних засобів; 3) виготовлення копії судового рішення апаратом суду.

У заяві особа повинна обґрунтувати, чому вона не змогла ознайомитися із судовим рішенням у Реєстрі, а також чому вона вважає, що судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Копія судового рішення, виготовлена апаратом суду, засвідчується відповідальною службовою особою апарату суду та печаткою суду із зазначенням дати.

Виготовлення копії судового рішення за заявою особи, яка не брала участі у справі, якщо судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, та повторне надання копії судового рішення у кримінальній справі оплачується сьогодні судовим збором у розмірі 0,003 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб за кожний аркуш копії (підпункти 1 та 5 пункту 4 ч. 2 статті 4 Закону України «Про судовий збір»).

Підсумовуючи розгляд цієї гарантії, зазначимо, що надання копії судового рішення учаснику кримінального провадження чи іншим особам, інтересів яких воно стосується, є дією, яка забезпечує як реалізацію засади гласності та відкритості судового провадження, відповідно до якої ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом (ч. 1 ст. 27 КПК), так і права вказаних осіб на повне, своєчасне та ефективне виконання судового рішення, яке їх стосується. Адже вони можуть контролювати таке виконання і у випадку порушення їх прав в його процесі, вживати певних заходів щодо їх усунення та запобігання.

2. Наступна визначена нами гарантія – *роз'яснення судового рішення*. Порядок здійснення цієї дії регламентований ст. 380 КПК України. Відповідно до ч. 1 цієї статті, якщо судове рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою учасника судового провадження чи органу виконання судового рішення, приватного виконавця ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його зміст.

Більш конкретніше про сутність роз'яснення судового рішення висловився Верховний Суд у низці своїх рішень. Так, зокрема, в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2019 року в справі № 904/2526/18 (провадження № 12-272гс18) зазначено, що роз'яснення судового рішення – це засіб виправлення недоліків судового акта, який полягає в усуненні неясності судового документа. Тобто йдеться про викладення судового рішення у більш ясній і зрозумілій формі. Необхідність такого роз'яснення впливає з обставин неоднозначного розуміння рішення суду з метою його виконання. Здійснюючи роз'яснення судового рішення, суд викладає більш повно і зрозуміло ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не вносячи змін до рішення по суті і не торкаючись тих питань, які не були предметом судового розгляду. Якщо фактично порушується питання про зміну рішення, або про внесення до нього нових даних, або про роз'яснення мотивів прийняття рішення, або фактично про встановлення чи зміну способу і порядку виконання рішення, суд відмовляє в роз'ясненні рішення [12].

Майже аналогічну позицію висловила Велика Палата Верховного Суду в іншій своїй ухвалі від 06 жовтня 2020 року в справі № 233/3676/19. В цьому рішенні зазначено, що необхідність роз'яснення судового рішення може бути зумовлена його нечіткістю в резолютивній частині, коли воно є неясним та незрозумілим для осіб, стосовно яких воно ухвалене, або які будуть здійснювати його виконання. Тобто це стосується випадків, коли рішення містить положення, які викликають суперечки щодо його розуміння та під час його виконання. Отже, в ухвалі про роз'яснення судового рішення суд викладає більш повно та зрозуміло ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не змінюючи при цьому суті рішення і не торкаючись питань, які не були предметом судового розгляду. Водночас суд, роз'яснюючи рішення, не вносить зміни в існуюче рішення [13].

Таким чином, підлягає роз'ясненню тільки незрозуміле рішення суду, у зв'язку з його нечіткістю за змістом, можливістю неоднакового тлумачення висновків суду, коли воно є неясним та незрозумілим для осіб, щодо яких воно ухвалене, та осіб, які будуть здійснювати його виконання. Це дає можливість усунути недоліки судового рішення, що стосуються таких вимог до нього як ясність та визначеність. Звідси, механізм роз'яснення судового рішення не може застосовуватись, якщо учасник процесу не згоден з його мотивами чи ініціює внесення до нього змін або нових даних.

3. Ще однією визначеною нами вище гарантією є *юридична відповідальність за невиконання судового рішення*.

Відповідно до ст. 129-1 Конституції України суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Згідно з ч. 4 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, встановлену законом.

Закон же, зокрема ст. 382 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 382 КК України, полягає в одному з таких, альтернативно зазначених у диспозиції діянь, як: 1) невиконання (ухилення від виконання) вироку, ухвали, постанови, рішення суду, або 2) перешкоджання їх виконанню. Це кримінальне правопорушення є злочином з формальним складом і вважається скоєним та закінченим з моменту вчинення одного із визначених діянь.

Предметом злочину за частинами 1-3 ст. 382 КК є будь-яке судове рішення кримінального суду (у формі ухвали, постанови або вироку (ч. 2 ст. 110 КПК)), яке постановлене судом будь-якої інстанції; за ч. 4 ст. 382 КК – рішення Європейського суду з прав людини чи Конституційного Суду України.

Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка фізична особа, проти якої прийнято та винесено судове рішення та зобов'язано вчинити певні дії або утриматись від таких; службова особа відповідного державного органу як спеціальний суб'єкт злочину, яка відповідно до повноважень повинна була вчинити дії по виконанню судового рішення або завдяки своїм повноваженням мала можливість перешкодити останньому.

Щодо окремих судових рішень при невиконанні певних видів кримінальних покарань, які ними призначені, кримінальний та кримінальний процесуальний закони передбачають необхідність або можливість заміни такого покарання іншим видом. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК суд може вирішити питання про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53 (штрафу – позбавленням волі), ч. 3 ст. 57 (виправних робіт – штрафом) КК України¹. Така заміна по суті теж є відповідальністю (кримінальною за своїм видом) за невиконання судового рішення.

Висновки. Таким чином, проведений у цій публікації науково-правовий аналіз дає підстави дійти до висновку, що процесуально-правові гарантії є важливим елементом механізму забезпечення виконання судового рішення в кримінальному провадженні, яке набрало законної сили. До основних процесуальних гарантій слід віднести: 1) обов'язковість виконання судового рішення, яке набрало законної сили; 2) публічний порядок оприлюднення ухваленого судового рішення; 3) вручення копії

¹ Заміна одного покарання іншим передбачена в п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК можлива і у випадках, передбачених ч. 1 ст. 58 (обмеження волі чи позбавлення волі – службовим обмеженням), ч. 1 ст. 62 (позбавлення волі на тримання в дисциплінарному батальйоні) КК України, проте така заміна можлива не у випадку невиконання, а коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого вважатиме це за можливе. Тому така заміна не стосується питання, яке розглядається.

судового рішення учаснику кримінального провадження та іншим особам, яких воно стосується; 4) виправлення описок і очевидних арифметичних помилок в судовому рішенні; 5) роз'яснення судового рішення; 6) юридична відповідальність за невиконання судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлюк О.А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 202 с.
2. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
3. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 152 с.
4. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Істина, 2005. 456 с.
5. Тertiшник В.М. Проблеми істини та гарантії захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі. *Вісн. Одеськ. ін.-ту внутр. спра* : наук. журнал. Одеса: МВС України. 2000. № 1. С. 140–150.
6. Трофименко В.М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 226 с.
7. Зуєв В.В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.
8. Циліурик І.І. Про процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 511–515.
9. Вапнярчук А.В. Обов'язковість судового рішення, яке набрало законної сили, як гарантія забезпечення його виконання. *«Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції»*. Збірник матеріалів VII Харківського кримінального процесуального полілогу аспірантів кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 17 квітня 2025 р.). Харків: Право, С. 131–134.
10. Вапнярчук А.В. Публічний порядок оприлюднення судового рішення, як гарантія забезпечення його виконання. *Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту* матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) [Електронне видання]. Харків: Держ. біотехнологічний ун-т., 2025. С. 430–434. URL: <http://btu.kharkov.ua/nauka/konferentsiyi>.
11. Вапнярчук А.В. Виправлення описок і очевидних арифметичних помилок та роз'яснення судового рішення як процесуальні гарантії забезпечення належного його виконання. *«Протидія злочинності в умовах довготривалої війни»* збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 20 травня 2025 р.). Харків: Юрайт, 2025. С. 38–42.
12. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2019 року (Справа № 904/2526/18). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81842031&red=100003768ec19774e8ff7c8d801c0986d3dbdf&d=5>.
13. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 06 жовтня 2020 року (Справа № 233/3676/19). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/92120518>.